

AMASYA VE YÖRESİ AĞIZLARI
(Giriş-İnceleme-Metinler) - I

Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM
Dr. Ebru SİLAHŞOR ÖZTÜRK

CİLT I

Editör: Dr. Ramazan BÖLÜK

ASOS Yayınları - 2023

e-ISBN: 978-625-8190-94-6

Editör

Dr. Ramazan BÖLÜK

Kapak

Asos Yayınları

Mizanpaj

Burhan MADEN

Redaksiyon

Asos Yayınları

ASOS YAYINLARI

Çaydaçıra Mah. Hacı Ömer Bilginoğlu

Cad. No: 67/2-4/ ELAZIĞ

e-posta: asosyayinlari@gmail.com

web: www.asosyayinlari.com

Tel: 0532 643 75 23

Yayınevi Sertifika No: 47901

Yayıncının yazılı izni olmadan hiçbir şekilde çoğaltılamaz.

Bütün bölümler benzerlik tespit programından geçirilmiştir.

Bu yayın tarafından indekslenmiştir.

Yazarlar, yazmış oldukları bölümlerin özgünlüğünden sorumludur.

AMASYA VE YÖRESİ AĞIZLARI
(Giriş-İnceleme-Metinler) - I

Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM
Dr. Ebru SİLAHŞOR ÖZTÜRK

CİLT I

Editör: Dr. Ramazan BÖLÜK

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	ix
ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ.....	xii
KISALTMA İŞARETLERİ.....	xiv
1. GİRİŞ.....	1
1.1. BÖLGENİN COĞRAFYASI.....	1
1.1.1. İlin Yeri.....	1
1.1.2. İklim.....	2
1.1.3. Bitki Örtüsü.....	3
1.1.4. Tarım ve Hayvancılık.....	3
1.1.5. Nüfus ve Yerleşme.....	5
1.1.6. Eğitim.....	7
1.1.7. İktisadi Yapı.....	8
1.1.8. Sanayi.....	9
1.2. TARİH.....	10
1.2.1. Amasya Adının Kaynağı.....	10
1.2.2. Eski Çağdan Bugüne Amasya.....	12
1.3. GELENEK VE GÖRENEKLER.....	13
1.3.1. Düğün.....	13
1.3.2. Doğum.....	14
1.3.3. Diş Bulguru.....	15
1.3.4. Asker Uğurlama.....	15
1.3.5. Ölüm.....	15
1.3.6. Yağmur Duası.....	15
1.3.7. Tekke-Türbe.....	16
1.3.8. Bayram.....	16
1.4. DAHA ÖNCE YAPILMIŞ AĞIZ ARAŞTIRMALARINDA BÖLGENİN YERİ.....	17
1.5. AMASYA'DA DERLEME YAPILAN VE YAPILMAYAN YERLEŞİM YERLERİ.....	18
2. SES BİLGİSİ.....	43
2.1. Ünlüler.....	43
2.1.1. Ünlü Çeşitleri.....	43
2.1.1.1. /a/ Ünlüsü ve Çeşitleri ([â], [á], [ã]).....	43
2.1.1.2. /e/ Ünlüsü ve Çeşitleri (/è/, [ã], [ê], [é]).....	45
2.1.1.3. /i/ Ünlüsü ve Çeşitleri ([í], [î]).....	48
2.1.1.4. /i/ Ünlüsü ve Çeşitleri ([ï]).....	50
2.1.1.5. /o/ Ünlüsü ve Çeşitleri ([ó], [ô]).....	50
2.1.1.6. /ö/ Ünlüsü ve Çeşitleri ([ö]).....	52
2.1.1.7. /u/ Ünlüsü ve Çeşitleri ([ú]).....	52
2.1.2. Ünlülerde Uzunluk Kısalık.....	54
2.1.2.1. Aslında Uzun Olan Ünlülerin Normalleşmesi.....	56
2.1.2.2. Aslında Normal Uzunlukta Olan Ünlülerin Kısalması.....	57
2.1.2.3. Hece Kaynaşmasıyla Oluşan Uzun Ünlüler.....	59

2.1.2.4. Hece Düşmesiyle Oluşan Uzun Ünlüler	60
2.1.2.5. Ünsüz Düşmesiyle Oluşan Uzun Ünlüler	60
2.1.3. İkiz Ünlüler	61
2.1.3.1. Yükselen İkiz Ünlüler	61
2.1.3.2. Eşit İkiz Ünlüler	61
2.1.3.3. Alçalan İkiz Ünlüler	61
2.1.4. Ünlü Uyumları ve Ünlü Benzeşmeleri	62
2.1.4.1. Önlük-Artlık Uyumu	62
2.1.4.1.1. Alıntı Kelimelerde Önlük-Artlık Uyumu	62
2.1.4.1.2. Yazı Dilinde Uyuma Girmeyen Unsurların Amasya ve Yöresi Ağızlarındaki Durumu	63
2.1.4.1.3. Önlük-Artlık Uyumunun Bozulması	64
2.1.4.1.4. Kökte Ünlü Değişmesine Dayanan Önlük-Artlık Uyumu	67
2.1.4.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu	67
2.1.4.2.1. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumunun Bozulması	67
2.1.4.3. Genişlik-Darlık Uyumu	70
2.1.5. Ünlü Değişimleri	71
2.1.5.1. Art Ünlülerin Önlüleşmesi	71
2.1.5.2. Ön Ünlülerin Artlılaşması	75
2.1.5.3. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması	78
2.1.5.4. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi	81
2.1.5.5. Geniş Ünlülerin Daralması	82
2.1.5.6. Dar Ünlülerin Genişlemesi	84
2.1.6. Ünlülerde Düşme ve Türeme	85
2.1.6.1. Ünlü Düşmesi	85
2.1.6.2. Ünlü Türemesi	86
2.2. ÜNSÜZLER	87
2.2.1. Ünsüz Çeşitleri	87
2.2.2. Ünlü-Ünsüz Uyumunun Bozulması	93
2.2.3. Ünsüz Değişimleri	94
2.2.3.1. Ötümlüleşme	94
2.2.3.1.1. Kelime Başında Ötümlüleşme	95
2.2.3.1.2. Kelime Ortasında Ötümlüleşme	96
2.2.3.1.3. Kelime Sonunda Ötümlüleşme	99
2.2.3.2. Ötümsüzleşme	100
2.2.3.2.1. Kelime Başında Ötümsüzleşme	100
2.2.3.2.2. Kelime Ortasında Ötümsüzleşme	101
2.2.3.2.3. Kelime Sonunda Ötümsüzleşme	102
2.2.3.3. Sızıcılaşma	103

2.2.3.3.1. Kelime Başında Sızıcılaşma	103
2.2.3.3.2. Kelime Ortasında Sızıcılaşma.....	104
2.2.3.3.3. Kelime Sonunda Sızıcılaşma	106
2.2.3.4. Sürekli Ünsüzler Arasındaki Değişimler	106
2.2.3.4.1. Kelime Başında Sürekli Ünsüzler Arasındaki Değişimler	107
2.2.3.4.2. Kelime Ortasında Sürekli Ünsüzler Arasındaki Değişimler	107
2.2.3.4.3. Kelime Sonunda Sürekli Ünsüzler Arasındaki Değişimler	110
2.2.3.5. Süreklileşme.....	110
2.2.3.6. Süreksizleşme	110
2.2.3.7. Süreksiz Ünsüzler Arasındaki Değişimler	111
2.2.4. Ünsüz Benzeşmesi	112
2.2.4.1. Kelime İçinde Ünsüz Benzeşmesi	113
2.2.4.1.1. İlerleyici Benzeşme.....	113
2.2.4.1.2. Gerileyici Benzeşme	114
2.2.4.2. İki Kelime Arasında Ünsüz Benzeşmesi	116
2.2.5. Benzeşmezlik.....	116
2.2.6. Ünsüz İkizleşmesi	116
2.2.7. İkiz Ünsüzlerin Tekleşmesi	117
2.2.8. Ünsüz Düşmesi	117
2.2.8.1. Kelime Başında Ünsüz Düşmesi	117
2.2.8.2. Kelime Ortasında Ünsüz Düşmesi	118
2.2.8.3. Kelime Sonunda Ünsüz Düşmesi	120
2.2.9. Ünsüz Türemesi	120
2.2.9.1. Kelime Başında Ünsüz Türemesi	120
2.2.9.2. Kelime Ortasında Ünsüz Türemesi	121
2.2.9.3. Kelime Sonunda Ünsüz Türemesi.....	122
2.2.10. Göçüşme.....	122
2.2.11. Hece Kaynaşması.....	123
2.2.12. Hece Düşmesi	124
2.2.13. Kelime ve Cümle Vurgusu	124
3. ŞEKİL BİLGİSİ.....	127
3.1. Yapım Ekleri	127
3.1.1. İsimden İsim Yapma Ekleri.....	127
3.1.2. İsimden Fiil Yapma Ekleri	128
3.1.3. Fiilden Fiil Yapma Ekleri.....	128
3.1.4. Fiilden İsim Yapma Ekleri	128
3.1.5. Fiilimsiler	129
3.1.5.1. İsim-fiiller	129
3.1.5.2. Sıfat-fiiller.....	130
3.1.5.3. Zarf-fiiller	130
3.2. İSİM VE FİİL ÇEKİMİ.....	134

3.2.1. İSİM ÇEKİMİ.....	134
3.2.1.1. Hâl Ekleri.....	134
3.2.1.1.1. İlgi Hâli Eki.....	134
3.2.1.1.2. Yükleme Hâli Eki.....	135
3.2.1.1.3. Yönelme Hâli Eki.....	136
3.2.1.1.4. Bulunma Hâli Eki.....	138
3.2.1.1.5. Çıkma Hâli Eki.....	139
3.2.1.1.6. Araç Hâli Eki.....	139
3.2.1.1.7. Eşitlik Hâli Eki.....	141
3.2.1.2. İyelik Ekleri.....	142
3.2.1.3. Çokluk Eki.....	144
3.2.1.4. Aitlik Eki.....	145
3.2.1.5. Soru Eki.....	145
3.2.2. Zamir Çekimi.....	146
3.2.2.1. Şahıs Zamirleri.....	146
3.2.2.2. Dönüşlülük Zamiri.....	147
3.2.3. FİİL ÇEKİMİ.....	148
3.2.3.1. Şahıs Ekleri.....	148
3.2.3.1.1. Birinci Tip Şahıs Ekleri.....	149
3.2.3.1.2. İkinci Tip Şahıs Ekleri.....	149
3.2.3.1.3. Üçüncü Tip Şahıs Ekleri(Emir Ekleri).....	150
3.2.3.2. Fillerin Basit Zaman Çekimleri.....	151
3.2.3.2.1. Bildirme Kipleri.....	151
3.2.3.2.2. İsteme Kipleri.....	163
3.2.3.2.3. Fillerin Birleşik Zaman Çekimleri.....	167
3.2.3.2.4. Cevher Fiili.....	175
3.3. Fiil Çekim Cetveli.....	179
3.3.1. Haber Kipleri.....	179
3.3.2. İsteme Kipleri.....	184
4. SONUÇ.....	185
5. METİNLER.....	197

ÖN SÖZ

19. yüzyılda yabancı Türkologlarla başlayan ağız araştırmaları, 1940'lı yıllardan itibaren yerli araştırmacıların sahaya girmesiyle hız kazanmıştır. Derleme-inceleme niteliğindeki ağız çalışmaları sayesinde siyasi, tarihî, millî, etnik ve stratejik yönden büyük öneme sahip sonuçlar ortaya çıkmıştır. Yapılan çalışmalar çok olsa da malzemenin zenginliğinden dolayı henüz birçok bölgede ağız araştırması yapılmamıştır. Ağız araştırması yapılmamış, derlenmeyi bekleyen sahalardan biri de Amasya'dır.

Ağız araştırmaları içinde değerlendirilebilecek bu çalışma; hem şehir, hem bölge, hem de ülkemiz açısından büyük bir öneme sahiptir. Amasya ve yöresi tarih boyunca Pers, Roma, Pontus ve Bizans Krallıklarına ev sahipliği yapmış, önce Selçuklu ardından da Osmanlı hâkimiyeti bölgede hüküm sürmüştür. 1389'da Amasya'nın Osmanlı hâkimiyetine girmesi ve Osmanlı'yı idare edecek sultanların Amasya'da yetiştirilmesi ile şehir, "Şehzadeler Şehri" olarak günümüze gelmiştir. Araştırılması gereken bu önemli coğrafya görüldüğü üzere temelinde çok önemli dil malzemesi barındırmakta ve her geçen gün bu malzemeler kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Tarihe büyük oranda tanıklık etmiş olan Amasya'da bu izlerin yok olmadan kayıt altına alınması; gerek bilimsel, gerek sosyolojik, gerekse devletimiz açısından stratejik önemi göz ardı edilemeyecek derecede büyük bir geçerlilik arz etmektedir. Amasya'nın bu önemli geçmişinin her geçen gün tarihin derinliklerine inmekte olduğu ve bununla birlikte devam eden etnik farklılaşma süreci düşünülürse, bu ve benzeri çalışmaların ne kadar hayatî ve stratejik olduğu daha net olarak görülebilir.

Bu kapsamda Amasya merkez ve ilçelerinin ana dili Türkçe olan bütün belde ve köylerine ulaşılmaya çalışıldı, belirlenen bu sahalarda derleme faaliyetlerinde bulunuldu. Amasya ve Yöresi ile ilgili derleme faaliyetleri 2008-2010 yılları arasında kapsamaktadır. Amasya'nın 373 yerleşim biriminden toplamda 262 farklı kayıt alınmıştır. Merkez ilçeden 19, Göynücek'ten 11, Gümüşhacıköy'den 8, Hamamözü'nden 1, Merzifon'dan 18, Suluova'dan 5, Taşova'dan 17 Türk köyüne ya ulaşım imkânlarının yokluğu, ya da yerleşim biriminde ikamet edenlerin kalmaması sebebiyle ulaşılamamıştır. Ulaşılabilen sahada ağız özelliklerine sahip insanların ses kayıtları alınarak 262 farklı kayıt kaydedilmiştir. Elde edilen kayıtların tamamı çeviri yazı işaretleriyle tarafımızdan deşifre edilmiş, deşifre edilen metinler üzerinde ses ve şekil bilgisi incelemeleri yapılmıştır. Dolayısıyla yörenin ağız özellikleri ve dile sinmiş olan sözcüklerde yaşamını sürdüren yöreye ait kültür unsurları da kayda geçirilmiştir.

Kadınların yörenin ağız özelliklerini en iyi biçimde yansıtacağını düşünerek derlemeler sırasında kadınlara ağırlık verildi. Bölgeden çok az ve kısa sürelerle ayrılmış, okuma yazma bilmeyen, bölgenin ağız yapısını en iyi yansıtabilecek yaşlı insanların seçilmesine ayrıca önem verilmiştir. Bölgenin ağız yapısını her yönüyle yansıtabilmek için farklı konular seçildi. Bu konular düğün, bayram, çevrede yetişen yabani otlar, geçim kaynağı, yörede yetişen ürünler, harman çıkarma, kırklama, türbeler, Hıdırellez, ölüm törenleri, mevlit, eski tedavi yöntemleri, kış için yapılan hazırlıklar, nazar değmesi, kurşun dökmek, lakaplar, masal, ninni, hikâye, efsane, nevrüz ve yağmur duasıdır.

“Amasya ve Yöresi Ağızları” adlı bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci (*Giriş*) bölümde bölgenin coğrafyası, ilin yeri, iklimi, bitki örtüsü, tarım ve hayvancılığı, nüfus ve yerleşmesi, eğitim durumu, iktisadi yapısı, sanayisi, Amasya adının kaynağı, Eski Çağ’dan bugüne Amasya’nın önemi, gelenek ve görenekler, daha önce yapılmış ağız araştırmalarında bölgenin yeri hakkında bilgi verildi. *Ses bilgisi* olan ikinci bölümde elde edilen metinlerden yola çıkarak fonetik incelemelerde bulunuldu. *Şekil bilgisi* olan üçüncü bölümde ayrıntılı bir incelemeden çok, ağız tasnifinde kullanılabilir ölçütleri esas alan bir inceleme yapıldı. İnceleme kısmının tamamında Prof. Dr. Mehmet AYDIN’ın “Aybastı Ağzı” isimli eserinde izlediği yol yöntem olarak belirlendi Ayrıca inceleme kısmında “Karakteristik olan ve olmayan” ayrımı Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN’in çalışmalarından örnek alınarak yapıldı. Dördüncü bölümde, çalışma sonucunda ortaya çıkan sonuçlar maddeler halinde sıralandı. Son bölümde de çalışma sahasından derlenen ve inceleme bölümlerinde üzerlerinde inceleme yapılan bütün metinler verildi. Derlenen metinlerin yazıya geçirilmesinde Türk Dil Kurumu tarafından benimsenen çevri yazı işaretleri ve Ahmet Bican ERCİLASUN’un teklif ettiği transkripsiyon sistemi esas alındı.(ERCİLASUN, 1999). Metinlerde kullanılan büyük harflerin tamamı farklı bir sese transkripsiyon harfi olarak belirlendi. Metindeki özel isimler eğik (italik) yazı tipiyle yazıldı.

Derlemelerimiz sırasında bizden desteklerini esirgemeyen Amasya Belediye Başkan Yardımcısı Osman AKBAŞ’a, Amasya ilçe kaymakamlarına, Amasya Belediyesi personellerinden Mustafa ATEŞ’e ve Fatma KAYA’ya; Göynücek Milli Eğitim Müdürü Ekrem PAMPAL’a, Göynücek Ziraat Bankası Müdürü Bekir PELİT’e; Gümüşhacıköy Halk Eğitim Müdürü Mustafa FURAT’a, Recep DEMİRCİ’ye; Merzifon İlçe Tarım personellerinden Cemalettin KARADUMAN’a; Taşova Yazı İşleri Müdürü Bünyamin ŞAHİN’e teşekkür ederiz.

Sadece bu çalışmada değil birçok araştırmada her zaman yanımızda olan, çalışmalarımıza destek veren, yardım eden, hatta bazen aktif olarak çalışmalarımızda bize yol gösteren kıymetli dostlarımız Prof. Dr. Ercan ALKAYA'ya ve Doç. Dr. Sibel ÜST'e, derleme ve çalışmalarımızda bize birçok noktada yönlendirici bilgileriyle rehberlik eden Prof. Dr. Ahmet BURAN'a, bu eserin editörlüğünü üstlenen Dr. Ramazan BÖLÜK'e müteşekkirimiz.

Bize, bir ağız çalışması yapmasını öğreten ve bu alana yönlendiren, Türklük bilimi adına yaptığımız her şeyde katkısı inkâr edilemez olan hocamız Prof. Dr. Mehmet AYDIN'a teşekkürü bir borç biliriz. Akademik hayatımızın başından bu güne desteklerini bir an olsun esirgemeyen kıymetli hocalarımız Prof. Dr. Musa DUMAN'a, Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN'e ve Prof. Dr. Nurettin DEMİR'e de şükranlarımızı sunarız.

ÜSKÜP-2023

Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM

Dr. Ebru SİLAHŞOR ÖZTÜRK